

Az összeesküvés keltette pánik idejében született naplófeljegyzések egy része ott van a Homályból homályba 2. kötetében. A vásárhelyi archívum anyagában lévő három cikkfogalmazványt és két naplótöredéket – ugyanezen időszak dokumentumait – a Tiszatáj, 1985. augusztusi számában adtuk közre. Ezek után bekerültek a lilaboritós sorozat „Életmű szilánkokban” című kötetébe.

Most egy olyan naplórészletet hozunk napvilágra, amely mindeddig nem került közzétételre. Az emlékszoba anyagának gyűjtésekor találtuk meg – különös, de jellemző véletlenül – a gimnázium tanári könyvtárában, amikor, a kölcsönzési lapok alapján, a tanóráira készülő óraadó-király olvasmányait szedtük össze. Lezárt, felbontatlan, szürkészöld levélborítékon, Németh László kézírásával, ez olvasható: „Ezt a borítékot a benne levő napló-részlettel 1947 január 19-én adtam át Rác Miklósnak, hogy ha komolyabb dolog történnék velem, törje föl, másolja le, s a tartalmát juttassa el Illyés Gyulának.”

Hogy végül miért gondolta meg magát, s miért nem adta át a levelet Rác Miklósnak, s tette bele a könyvbe, hogy azután megfeledkezzék róla – csak találgatni lehet, de ez már a lélekbúvárok dolga.

A naplórészlet okozta meghökkenés, elképedés tranquillánsaként hadd ajánljuk az olvasó figyelmébe Németh László intelmét: „Ezek a naplók legviharosabb óráimba engednek bepillantást – aki belső életemről ezeknek alapján akar képet alkotni, mégis durva tévedésbe esik. Sokkal sötétebb, viharosabb képet kap rólam, hiszen csak azokba a pillanatokba lát bele, amikor a naplóírás szükségessé vált – holott a célja annak nem a sötétség s a fájdalom feltárása, hanem a derű vagy legalább a nyugalom megszerzése volt.”

Ami pedig az Égető Eszter záróképét, Méhes Zoltán öngyilkosságát illeti, emlékeztetünk kell a hűséges Eckermann naplójára. Följegyzi, hogy egy alkalommal Goethe „szegény kutyának” nevezte Werthert, akinek pedig ő maga a modellje. A művész fölénye s diadala ez – törekeny és esendő emberléte fölött. Ez a Wertherek és Méhes Zoltánok balszerencséje, s ugyanez a Goethék és Németh Lászlók – s nem utolsósorban az olvasók szerencséje.

NÉMETH LÁSZLÓ

Naplórészlet

A MAGYAR KÖZÖSSÉG PERÉNEK IDŐSZAKÁBÓL

1947. jan. 19.

Darvas József denunciáló cikke a Szabad Szóban. Ez aztán igazán lélekharang! Tíz éve állandóan ott volt az idegeimben; hányszor éreztem, naplóim bizonyíthatják, hogy most aztán igazán... Csodák sorozata, hogy csak most következett be. Aki egy gyarmati népért harcolt, annak így kell végeznie.

*

El vagyok készülve rá, hogy testemet dobjam macchiavellizmusuk elé. Ha hihetnék, japán módra, a harakiri tisztító hatalmában!

Hogy a tiltakozással odadobott élet kihívja a kozmosz megtorlását. De én nem hiszek ebben; én csak azt érzem, hogy az uszító gonoszsággal a védtelen ember csak egyet szegezhet szembe: – amihez ők mindenén át annyira ragaszkodnak – ártatlan, értük volt életét.

*

A művészet tehát megint előttejárt a valóságnak: az utolsó hónapban végigéltem Széchenyi-drámámat. Különbség: én nem írtam Blicket; én – az ő szempontukba, Bachék szempontjába helyezkedve is – teljesen ártatlan vagyok. A pedagógiának és drámáimnak éltem; társadalmi tevékenységet annyit vállaltam, amennyibe Illyés Gyula belekényszerített. Abból is igen hamar visszahúzódtam. A Magyar Közösség nevét az újságokból tanultam meg. A letartóztatottak közül hármat ismerek. Arany Bálinttal két éve nem érintkezem – azok közé a ritka emberek közé tartozik, akikkel „haragban váltunk el”. Vattaival egyszer, Kis Sándorral kétszer beszéltem a „fölszabadulás” óta: mint egy távoli, engem alig-alig érdeklő mesét hallgattam beszámolójukat a magyar politikai és szellemi életről. Semmiféle tilos szervezkedésre még célzást sem tettek. (De hiszen mindenki tudta, hogy ártatlanok, s azért kell elpusztulniuk, mert jellemes és tehetséges emberek s mint ilyenek, útban vannak.) – Az „ártatlanság” tökéletesebb állapotában levő emberre tehát még nem mutatott rá denunció ujj. Sem bűnnel, sem hőstettel nem dicsekedhetem. Egy népéből kiábrándult embert vett körül a döblingi gyűrű – akinek az igazi bűne az, hogy amit ifjúságában és hitében tiszta szívvel vallott, kényszerre s csábításra visszavonni nem volt hajlandó.

*

Ma délelőtt – míg Judit lányommal sétáltam – nyugodt és derült voltam. Pedig éppúgy el voltam szánva, mint abban a pillanatban. Darvas cikke után: előntött a fölháborodás. Most sem az élet fáj, hanem az ember: hogy ilyen. S hogy a magyar: még az embernél is emberebb az aljasságban. Ki hitte volna ezt, hogy Veres Péterek céloznak rám ebben az ügyben (az én szárszói szerepemre) először félreérthetetlenül. Hogy ők adják meg a jelet a többieknek is! De hát 43-ban is ezt tették. Kitaszítottak, mert azt hitték: ezzel kedvükbe járnak azoknak, akik az ő sorsuknak is gazdái lesznek.

*

Az emberek érzik, hogy nő fölém a sors, de sehonnan sem érzékezik egy kézfogás, bátorítás. A feleségem, mialatt én ebben a Laokoon gyűrűben ropogtam – egy szilveszteri estéért duzzogott, s a kenesei telelésre – reggelire készülődött. Azt hitte, büntet; pedig csak az utolsó láncszemet szakította el, amely még hozzákapcsolt... Sárközi Márta kedvesen ír, de ő menthetetlenül s minden jóakarata ellenére amazokért izgul. Illyés Gyulát tán szándékosan távolították el; s előtte már titok lesz: miért nem jött időre meg. Ő az utóbbi években szebben vizsgázott, mint vártam. Ajánlása a könyvében – az a talán nem is hitt, de annál jobb szívre valló félmondat a békési ülésen s utolsó újévi cikke: több volt, mint amit, reflexeit ismerve, vártam tőle. Úgy látszik: van kiküzdött erkölcs is, ahogy ő egyszer olyan szenvedélyesen mondta. Most föl lesz ajánlva neki: vághat csodálkozó képet; tehet úgy, mintha elhinné, amit nem hisz el, s mentegetheti magát a hóhérokkal együtt: „Úgy látszik, én még mindig nagyon gyanútlan vagyok.” Vagy odaállhat a betömlőcözött ártatlanság s barátjának az emléke mellé: és megszerezheti az igazi dicsőséget, amely annyira más, mint amit a Rákosi Mátyások osztogatnak.

*

Az én életem épp azért kezdett most tisztulni s igen szép lenni, mert most hámlott volna le rólam ifjúságom két tévedése. Az egyik az volt, hogy egy Démusz-lányból

Németh Lászlónét; a másik, hogy a magyarságból európai nemzetet akartam csinálni. Mind a két kísérlet eleve reménytelen volt. De hús esztendőbe került, amíg átvertem magamat rajtuk, amíg a lehetetlenséget sebek millióival bebizonyítottam magamnak. Most valami rezignált könnyűség foglalta el a régi kínok helyét. Mintha most lettem volna csak igazán íróvá! Abból a rengeteg szenvedésből most lehetett volna, elcsitulván, igazi művészet. De a múlt visszajár, s kísértetei nem engedik meg, hogy ebbe a magányos alkotó öregségbe betemetkezzen. Hiába, egy-egy nemzet viszonyai szigorúan meghatározzák, hogy mekkorára nőhetsz bennük. Elég világosan följánlottam, legutóbb a Szabad Szó-beli interjúban is: hagyjatok meg remetének; én nem kívánok többet, mint hogy amit csináltam, holtom után itthagyhassam. De az „összeesküvés” igazi rendezőjétől is félnék: a magyarságnak kell is, amit én csinálnék!

*

De vajon csak a világban jár föl a múlt? Bennem nem dolgozik ott mégis számvetése? Nem egy esztelen remény akarja fölládoztatni az életemet: hogy sírom legyen vétó, mely a nemzetet gyarmatosítóitól elválasztja? Vagy ha ez nem is: tán a becsület, hogy (bár sosem vállaltam felelősséget értük) az ártatlanul szenvedők, akik írásaimból élnek, kínjukban is ott lássanak az élükön?

*

Ha igen ritkán politizáltam, mindig egyre figyelmeztettem ezeket a fiúkat: ne higgyétek el, hogy Magyarországon demokrácia van. Itt diktatúra van: itt nem lehet demokráta mód véleményyt nyilvánítani, pártot játszani, szervezkedni. Csak azért csaltak ki benneteket meggyőződésükkel, hogy annál biztosabban összeszedhessenek. Dolgozzatok, képezzétek magatokat a homályban. A magyar belpolitika: a világpolitika vetülete. Értékes emberek azonban minden rendszerben javítják a színvonalat, elviselhetőbbé teszik az életet. Sosem mondtam mást nekik, mert sajnáltam őket; de megérteni megértettem a tévedésüket.

*

Mit sajnálok az életből? Judit tőlem két lépésnyire olvas... Igen, a gyerekeket is, bár ma már tudom, hogy nem az enyimek. Az iskolát? Holnap még bemegyek a nyolcadik lányba; érezni fogom, hogy szeretnek, s hogy jó tanítani. De hát a tanítás is csak egyfajta temetkezés. A könyveket ismerem már. A magam könyvei, amiket megírnék igen, ha nem kéne a létükért küzdeni: kiadni őket, rugdosatni... Nagyon szép lehetne az a tíz év Svájcban vagy Párizsban, esetleg a Mecsek oldalán is. De ha nem lehet: akkor sincs rajta sok sajnálnivaló. Amikor az élet harmonikussá válik – akár meg is szűnhet. Ezt tanítja Buddha, s ezt éreztem én meg huszonhét éves koromban, az Emberi Színjátékban.

*

A zászlót tisztességgel végigvitem az életemen. Azt is mondhatom, hogy közben mindent elvesztettem – a legfontosabbat is: a nemzetet, családot –; de azt is, hogy mindent megnyertem: hisz a világot szeretve, az emberek iránt jóindulattal adom vissza magam a nemlétnek.

Nem hittem a hittételeket; de egy vallásos ember nyugalomával várom életem utolsó óráját – amely esetleg már ez is.

*

Ha barátainak (esetleg Kerényi Károlynak) egyszer módjuk lesz rá, vigyenek ki, s temessenek el egy szabad ország – Svájc – földjébe. Ha nem: a szellemem úgyszólván ott jár.